

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД
ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ
ЯК НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ**

Мануїлова К. В.

ВСТУП

Права та свободи людини і громадянина визначаються та є найвищою цінністю. Дане твердження знайшло своє відображення в міжнародних документах з прав людини, а також на національному рівні демократичними країнами. На сучасному етапі розвитку міжнародного права, захист прав людини та громадянина займає одне з найважливіших місць. Права дитини є невід'ємною складовою загальних прав людини. Діти потребують спеціального захисту, так як вони є найбільш вразливими верствами населення, тими, хто не може сам захистити свої права та основоположні свободи. Основні права та свободи дітей закріплено в низці міжнародно-правових документів, які направлені на їх захист.

Історія людства практично не знає періодів, коли б не було війн та збройних зіткнень, під час яких не страждало б мирне населення і насамперед діти. Як відомо, діти належать до найуразливішої групи людей. Вразливість означає відсутність спеціального захисту тих, чие існування чи самобутність наражається на небезпеку.

На жаль, за останні роки ми спостерігаємо багато збройних конфліктів, які порушують більшість міжнародно-правових норм і наносять шкоду правам та свободам людини, у тому числі дітям. Під час збройних конфліктів діти наражаються на величезну кількість ризиків. Деякі перебувають у неймовірно складному становищі. Серед основних небезпек, що підстерігають дітей, найбільш очевидними є небезпека залишитися сиротою, померти, отримати каліцтво, опинитися в числі вимушених переселенців або втратити зв'язок зі своїми рідними. Через втрату доступу до послуг медичної допомоги діти також підлягають величезній загрозі, оскільки це може призвести до їх загибелі або спричинити довгострокові наслідки, внаслідок того, що захворювання або навіть найпримітивніше каліцтво не було вчасно виліковано.

Діти, що залишилися без нагляду дорослих, наражаються на ризик стати жертвами різних форм неналежного та поганого поводження. Наприклад, діти легко можуть опинитися у полі підвищеної уваги озброєних угруповань чи озброєних загонів, які шукають нових

учасників для своїх формувань. Діти можуть бути предметом продажу. Крім цього, збройні конфлікти спричиняють розруху, внаслідок чого багатьом дітям не залишається іншого вибору, як поневірятися вулицями, жебракувати чи братися за будь-яку, часто важку та погано оплачувану роботу лише для того, щоб вижити. Звичайно, ступінь потенційного ризику залежить від віку та статі дітей. Старші діти мають більші шанси самостійно вижити, проте часто вони стикаються з великим ризиком стати жертвами поганого поводження.

Дитина особливо беззахисна перед руйнівною дією війни. Як йдеться у дослідженні Організації Об'єднаних Націй, присвяченому проблемі захисту дітей у ситуації збройного конфлікту: «Фізичне, сексуальне та емоційне насильство, якого діти зазнають, руйнує їхній світ. Війна підриває самі основи дитячого життя, знищуючи їхні будинки, розколюючи суспільство, в якому вони живуть, і руйнуючи їхню віру у дорослих».

За останні десятиліття ми можемо спостерігати тенденцію того, що захист прав дітей під час збройних конфліктів став невід'ємною та важливою частиною порядку денного міжнародно-правової спільноти. Для захисту основоположних прав та свобод дитини під час збройного конфлікту було розроблено низку норм та стандартів, які регулюють дану ситуацію, та які утворили нормативно-правову базу для захисту дітей в умовах збройних конфліктів.

На тлі війни в Україні, ми бачимо, що все частіше діти наражаються на небезпеку, оскільки російські війська завдають ударів по дедалі більшій кількості лікарень та шкіл. Повідомляється, що російські сили насильно депортували до Росії понад мільйон українських цивільних осіб шляхом так званої «фільтрації», зокрема понад 260 тисяч дітей.

1. Становлення захисту прав дітей на міжнародно-правовому рівні

Питання про відокремлення прав дитини від загальних прав людини виникло відносно нещодавно. Пагубні наслідки Першої світової війни по відношенню до мирного населення та зростаючий інтерес щодо проблеми захисту прав дітей в більшості країн Європи та Північної Америки викликав необхідність Ліги Націй, яка була заснована 1919 року, створити комітет, мета якого була розвиток співробітництва між народами та гарантії миру та безпеки, даний орган отримав назву – Комітет дитячого благополуччя. Його діяльність була направлена на надання допомоги безпритульним дітям, тобто, ми можемо спостерігати, що діяльність стосувалась дітей, що знаходились в соціально небезпечній ситуації. Також слід відзначити, що важливу

роль у розробці соціальних стандартів захисту прав дітей відіграли неурядові організації, зокрема – Міжнародний союз порятунку дітей, який був заснований по закінченню Першої світової війни британською вчителькою та правозахисницею Еглантайн Джебб. Саме вона сформувала Хартію прав дитини, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю Ліги Націй 24 вересня 1924 року, та набула популярності під назвою Женевська декларація прав дитини. Це був перший документ міжнародно-правового характеру в галузі захисту прав та інтересів дитини.

В Декларації закріплювалось 5 принципів, які сформували цілі міжнародно-правового захисту дітей, а також підкреслювали, що турбота про дітей та їх захист є виключним обов'язком усього людства, а не тільки сім'ї та окремої держави. До даних п'яти принципів відносяться:

1) дитині повинна надаватись можливість нормального розвитку, як матеріального, так і духовного;

2) голодна дитина повинна бути нагодована, хворій дитині повинен надаватись догляд, сиротам та безпритульним дітям має бути дано укриття та все необхідне для їхнього існування;

3) дитина повинна бути першою, хто отримає допомогу при нещасті;

4) дитині має бути надана можливість заробляти кошти на існування, і вона має бути захищена від усіх форм експлуатації;

5) дитина повинна виховуватися з усвідомленням того, що її кращі якості будуть використані на благо наступного покоління.

Даний документ діяв до розпаду Ліги Націй 1946 року.

Однак остаточно система міжнародного захисту прав дитини, як складової частини прав людини склалася після Другої світової війни в рамках Організації Об'єднаних Націй, один із основоположних принципів якої було проголошення поваги до прав та свобод людини без будь-яких форм дискримінації.

Коректна та детальна розробка засобів по охороні прав дитини, через те, що дитина в силу своєї фізичної та моральної незрілості потребувала виокремлення міжнародного захисту прав дітей в особливому напрямку. На меті цього ООН в 1946 році створила надзвичайний фонд допомоги дітям ЮНІСЕФ, який в подальшому отримав назву Дитячий Фонд ООН. Дитячий Фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) вважає, що забезпечення прав дитини та догляд за дітьми у всьому світі є основою розвитку людини. Працюючи більш ніж у 190 країнах, ЮНІСЕФ використовує свій світовий авторитет для співпраці з партнерами на всіх рівнях, намагаючись забезпечити найбільш оптимальний початок життя для всіх дітей та їх процвітання в умовах, вільних від бідності, несправедливості, дискримінації та

хвороб¹. З того часу проблема захисту прав дітей вийшла на міжнародний рівень та набула реальних форм. На даний час ЮНІСЕФ є головним механізмом міжнародної допомоги дітям, які перебувають у важких життєвих умовах.

Як зазначалось вище на міжнародно-правовому рівні було прийнято низку міжнародних документів, які направлені на регулювання захисту прав дітей. Для початку розглянемо основні з них. Права дитини отримали своє закріплення в універсальних конвенціях та деклараціях з прав людини, таких, як Загальна декларація прав людини 1948 року, Пакт про громадянські та політичні права 1966 року², Пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року³. Загальна декларація прав людини 1948 року наголосила: «що дитина в силу своєї фізичної та емоційної незрілості, потребує спеціальної охорони та захисту, включаючи і належну правову допомогу, як до, так і після її народження»⁴. В даних Пактах закріплюється право дитина на захист сім'єю, державою та суспільством, право на ім'я, громадянство та захист у разі розпаду сім'ї, а також в них закріплено заборону на дискримінацію дітей. Пункт 1 статті 24 Пакту про громадянські та політичні права вказує: «Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави». В Європейській конвенції про захист прав та основоположних свобод 1950 року, а також в Женевській декларації прав дитини 1924 року, Декларації прав дитини 1959 року, Конвенції про права дитини 1989 року та трьох факультативних протоколах до неї, які стали основними нормативно-правовими актами, що регулюють питання про права людини та утворюють універсальний міжнародний інструмент з захисту прав дітей, які підлягають застосуванню по відношенню до всіх дітей та до будь-яких обставин.

Декларація прав дитини 1959 року включила в себе десять статей, які проголошували соціальні та правові принципи, що направлені на захист та охорону прав дітей, як на національному, так і на міжнародному рівні. Стаття 1 вказує: «що захист та охорона прав дітей

¹ Дитячий Фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ). URL: <https://www.unaids.org/en/aboutunaids/unaidscosponsors/unicef>

² Пакт про громадянські та політичні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

³ Пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

⁴ Загальна декларація прав людини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

здійснюється без відмінності або дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини, що стосується самої дитини чи її сім'ї». Найбільшим значенням даного документа вважається те, що саме він показав справжнє становище дітей у світі і вперше гостро поставив перед світовим співтовариством проблему захисту прав дітей, забезпечення їх виживання та гідного розвитку. Декларація привернула увагу до проблем захисту дітей державами та поставила їх перед необхідністю створення міжнародно-правового механізму регулювання захисту дітей. У подальшому вона вплинула на зміну політики багатьох держав стосовно захисту прав та свобод дітей, як найбільш незахищеної категорії.

Конвенція про права дитини 1989 року стала логічним продовженням Декларації прав дитини, істотно розширивши та конкретизувавши її принципи, які мали декларативний (рекомендаційний) характер. Вона звела в один міжнародний документ права дитини, які раніше можливо було знайти лише шляхом вивчення великої кількості документів, які регулювали різні обставини та галузі права і охопила практично всі сфери життєдіяльності дитини.

Конвенція про права дитини висунула нову концепцію, яка визнавала, що: «дитина є людською істотою, що являє собою самостійний суб'єкт права; дитина не є власністю своїх батьків; дитина є особистістю, що володіє усім комплексом прав, що встановлюються законодавством». Великим плюсом даної Конвенції є те, що вона створила механізми захисту дітей та забезпечення їх прав, враховуючи національні, культурні, економічні, соціальні та політичні умови розвитку різних країн. Це дає змогу державам виконувати зобов'язання за Конвенцією, не порушуючи своє національне право. Роль даної Конвенції на історичному рівні визначається тим, що вона возз'єднала в один документ все те, що розроблялось на протязі багатьох років в галузі прав дітей та стала головним документом у галузі захисту прав дітей.

2. Захист прав дітей під час збройного конфлікту, як найбільш незахищеної категорії населення: становлення та особливості

Однією з найбільших проблем, які виникають у разі збройного конфлікту є захист цивільного населення, зокрема дітей. Не дивлячись на те, що на міжнародній арені захист цивільного населення є загально-визнаним, дана проблема набула гострої актуальності. Як ми можемо зараз спостерігати з'являється все більше різновидів конфліктів та війн, де стираються межі між комбатантами та цивільним населенням,

як об'єктами та суб'єктами війни, використовується все більше нових різновидів зброї. В результаті сучасних збройних конфліктів основні втрати – це цивільне населення, в тому числі діти, як найбільш вразлива його частина.

Міжнародне гуманітарне право передбачає широкий спектр заходів щодо захисту дітей. У разі збройного конфлікту – міжнародного чи неміжнародного – діти користуються спільним захистом, який надається цивільним особам, які не беруть участі у збройних конфліктах. Цивільним особам, які не є комбатантами, гарантується гуманне поводження.

По відношенню захисту дітей під час збройних конфліктів існувало декілька основних проблем. По-перше те, що діти, як сама вразлива категорія має право на особливий захист, проте цей принцип не був чітко викладений ні в одній зі статей IV Женевської конвенції. По-друге, гостро постало питання участі дітей у збройних конфліктах. Саме тому, були прийняті два Додаткових протоколи до Женевських конвенцій 1949 року: Протокол I стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів⁵ та Протокол II стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру⁶.

Додатковий протокол I вперше чітко сформував принцип особливого захисту дітей під час міжнародних збройних конфліктів: «Діти користуються особливою повагою і їм забезпечується захист від будь-яких непристойних посягань. Сторони конфлікту, повинні забезпечувати захист та допомогу, яка їм необхідна в силу їх віку або з будь-якої іншої причини». Участь неповнолітніх дітей у тотальній війні, особливо на окупованій території, на жаль, факт, що давно вже відбувся. Тому Протокол I зобов'язує сторони, які перебувають у конфлікті, вживати всіх можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у збройних конфліктах. Якщо це все ж таки трапиться і такі діти потрапляють до влади протилежної сторони, вони продовжують користуватися особливим захистом, незалежно від того, чи вони є військовополоненими чи ні. У разі арешту, затримання або інтернування з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, діти утримуються у приміщеннях, відокремлених від приміщень для дорослих, якщо вони не можуть бути розміщені разом зі своєю сім'єю. Стосовно осіб, які не досягли вісімнадцяти років у той час, коли ними скоєно

⁵ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

⁶ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

правопорушення, смертний вирок за правопорушення, пов'язані зі збройним конфліктом, не виконуються. До них застосовуються правові положення, що регулюють ведення воєнних дій. Враховуючи особливу вразливість дітей, Женевські конвенції 1949 р. і Додаткові протоколи до них 1977 р. встановлюють ряд конкретних норм, що надають дітям особливий захист. Діти, які беруть безпосередню участь у збройних конфліктах, не втрачають цього захисту. Додаткові протоколи, Конвенція 1989 р. про права дитини та нещодавно прийнятий Факультативний протокол до неї встановлюють обмеження щодо участі дітей у збройних конфліктах⁷.

Додатковий протокол II присвячений питанням надання дітям необхідної турботи та допомоги. До них входить, зокрема, сприяння воз'єднанню тимчасово роз'єднаних сімей, заборона вербування дітей, що не досягли п'ятнадцяти років, у збройні сили або групи, особливий захист таких дітей, якщо вони все ж брали участь у збройних конфліктах і потрапили в полон, тимчасова евакуація дітей з району воєнних дій. Не обмежені Протоколом II і права осіб, позбавлених волі з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, незалежно від того, чи вони інтерновані, затримані чи піддані кримінальному переслідуванню.

Також слід згадати Факультативний протокол 2000 року до Конвенції про права дитини, який торкається участі дітей у збройних конфліктах⁸. Безумовно, він посилює дію Конвенції по цілому ряду напрямків, однак, також слід відзначити, що його не можна вважати повністю задовільним. Не дивлячись на те, що мінімальний вік добровільної участі дітей в збройному конфлікті був збільшений, однак відповідне зобов'язання, покладене на держави-учасниці полягає лише в необхідності вжити «всіх можливих заходів» – формулювання, що значною мірою збігається з тим, яке вже закріплювалося Додатковим протоколом I 1977 року. Крім того, ще один факт, який слід зазначити, це те, що дане зобов'язання розповсюджується тільки та пряму участь у збройних конфліктах, і в цьому твердженні, воно навіть слабше зобов'язання, яке було встановлено у Додатковому протоколі II, де йдеться мова про участь у збройних конфліктах загалом. Таким чином, Факультативний протокол не захищає дітей від непрямой участі у збройних конфліктах, більшість форм якого є не менш небезпечними, ніж пряма участь. Проте, одним з великих плюсів протоколу є збільшення мінімального віку обов'язкового призиву, оскільки аналогічні

⁷ Legal protection of Children in Armed Conflicts. International Committee of The Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/document/legal-protection-children-armed-conflict-factsheet>

⁸ Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text

положення Конвенції про права дитини та Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій говорять лише про те, що держави-учасники «намагаються віддавати перевагу особам старшого віку».

Не дивлячись, на ряд недоліків, які присутні в Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини, він є важливим кроком на шляху забезпечення дітей від участі у збройних конфліктах. Даний протокол покладає на держави зобов'язання забезпечувати не тільки ефективне здійснення передбачених ним положень, але й демобілізацію дітей, а також їх реабілітацію та інтеграцію у суспільство та зобов'язання співпрацювати один з одним в даних цілях. Щодо контролю за виконанням даних зобов'язань, то він покладений на Комітет з прав дитини, який є контрольним органом по відношенню до самої Конвенції про права дитини.

Ще одним не менш важливим міжнародним документом, що стосується захисту населення, в тому числі дітей є Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни, яка прийнята 12 серпня 1949 року в Женеві. Аналіз даної Конвенції показує, що діти, як частина цивільного населення, підпадають під дію всіх положень даного міжнародного документу. Основні положення визначають загальний принцип гуманного поводження з людьми, включаючи повагу до життя, фізичну та психологічну недоторканність, повагу людської гідності, заборону зневаги та принизливого спілкування, заборону засудження та застосування покарання без суду. Також по відношенню до цивільного населення, включаючи дітей, забороняються тортури, тілесні покарання, медичні та наукові дослідження, колективні покарання, репресалії, міри залякування або тероризму, взяття в заручники, незаконне депортування тощо. Стаття 14 Конвенції визначає, що діти до 15 років та матері дітей до 7 років підпадають під категорію цивільного населення, для яких можуть створюватись спеціальні санітарні або безпечні зони. Також дана категорія повинна бути евакуйована з зон, які знаходяться під окупацією⁹.

Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 18 липня 1998 року визначає як військовий злочин набір або вербування дітей у віці до п'ятнадцяти років у склад збройних сил, груп або використання їх для активної участі у збройних конфліктах.

За останні десятиліття Рада Безпеки ООН прийняла ряд резолюцій про захист дітей, які потрапили в ситуацію збройного конфлікту. По сфері дії всі сучасні ефективні міжнародно-правові механізми можна розділити на дві групи:

⁹ Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm>

1. До воєнного конфлікту. На цій стадії сторони конфлікту зобов'язані застосовувати превентивні дії для віддалення осіб, які не досягли вісімнадцяти років від участі у збройних конфліктах. До таких мір відносяться:

- обмеження призовного віку;
- евакуація дітей;
- неприпустимість вербування дітей.

2. Після воєнного конфлікту. Під час цього етапу здійснюється захист та підтримка дітей, що постраждали у період збройного конфлікту. Цей етап є надзвичайно важливим, оскільки ті душевні та фізичні травми, які отримують діти в умовах збройного конфлікту дуже складно вилікувати. До таких мір відносяться:

- забезпечення повернення дітей в сім'ї після збройного конфлікту;
- право на захист та догляд після збройного конфлікту.

Одним з самих проблемних питань було та залишається те, як надати дітям належний захист саме під час збройного конфлікту, коли ймовірність порушення їх прав та свобод надзвичайно велика. Не дивлячись на те, що існують механізми захисту прав дітей під час активних збройних конфліктів, їх реальне функціонування та належне виконання знаходяться на недостатньому рівні.

Під час брифінгу Ради Безпеки ООН з питань дітей та збройних конфліктів 2020 року Генеральний Секретар ООН зазначив: «Діти не приймають участь у конфліктах». Проте, як сказала Граса Машел у своєму звіті 1996 року: «Мільйони дітей втягнені в конфлікти, в яких вони не просто спостерігачі, а їх жертви». Діти у віці до вісімнадцяти років складають більше 50 відсотків населення більшості країн, що постраждали від війни, та відносяться до числа найбільш вразливих, неспроможних захистити себе від її наслідків. Ці порушення наносять непоправну шкоду самим дітям, їх громадам та суспільствам. Вони можуть підживлювати образи та розчарування, які призводять до екстремізму, створюючи коло напруженості та насильства»¹⁰.

На тлі війни України та Російської Федерації Європейський Союз прийняв рішення про посилення захисту дітей в умовах збройних конфліктів. Зокрема мова йде про запобігання торгівлі дітьми, їх вербуванню військовими силами та віддалення від сім'ї. Дане твердження було зроблено з урахуванням систематичних та грубих порушень прав дитини з боку російських військових сил в Україні.

¹⁰ Remarks to Security Council Briefing on Children in Armed Conflict: Introducing Practical Guidance on the Integration of Child Protection Issues in Peace Processes 12/02/2020. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2020-02-12/remarks-security-council-briefing-children-armed-conflict>

Європейська Рада Європейського Союзу закликає держави-члени покращити захист дітей у надзвичайних ситуаціях, зокрема шляхом:

- встановлення процедур прийому, які забезпечують житло для захисту, адаптоване до потреб дитини, гарантують їх фізичне та психічне здоров'я та забезпечують їм доступ до основних послуг;

- надання допомоги дітям без супроводу батьків, в тому числі шляхом швидкого призначення законного опікуна або відповідного представника;

- посилення політики боротьби з торгівлею дітьми, визначення стратегій виявлення жертв торгівлі та підвищення обізнаності дітей та їхніх сімей щодо ризику експлуатації;

- забезпечення того, щоб надзвичайні ситуації не були інструментами для опіки над дітьми, і, зокрема, щоб усиновлення не відбувалося під час збройних конфліктів.

Висновки також охоплюють стратегію ЄС щодо прав дитини більш ширше. Зокрема, Рада закликає держави-члени розробити всеосяжну політику для реалізації прав усіх дітей без будь-якої дискримінації, активізувати зусилля для запобігання та боротьби з усіма формами насильства щодо дітей, зміцнити системи правосуддя, щоб вони відповідали правам дітей, а також збільшити можливості для дітей бути відповідальними та стійкими членами цифрового суспільства¹¹.

Під час війни в Україні, яку розв'язала Російська Федерація велика кількість дітей змушена була покинути свої домівки в пошуках безпечного місця перебування. Тому не менш важливим є застосування міжнародного гуманітарного права по відношенню до дітей-біженців. Відповідно до принципів і норм міжнародного гуманітарного права переміщена особа користується захистом як цивільна особа, порушена воєнними діями (міжнародного чи неміжнародного характеру) незалежно від причин зміни місця проживання, чи то переслідування, збройний конфлікт чи внутрішні заворушення. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни та Додаткові протоколи до неї мають на меті запобігання чи хоча б обмеження впливу конфліктів, у яких можуть опинитися цивільні особи. Стаття 44 наголошує: «не поводитися з біженцями, які фактично не користуються захистом жодного уряду, як з іноземцями, які є громадянами супротивника, в силу лише їх юридичної приналежності до ворожої держави». Також вона регламентує гарантії на притулок під час війни. Конвенція та протоколи до неї зобов'язують держави, що приймають участь у конфлікті, а також нейтральних держав надавати дітям

¹¹ European Council of the European Union. Council adopts conclusions on the rights of the child. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/09/council-adopts-conclusions-rights-child/>

спеціальний захист від наслідків війни, результатом чого, як правило, є великий потік біженців. Відповідно до статті 24 Конвенції гарантується, що «сторони, які знаходяться в конфлікті, вживатимуть необхідних заходів, щоб діти до п'ятнадцяти років, осиротілі або розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не були надані самим собі, і щоб полегшити за всіх обставин їх зміст, виконання обов'язків, пов'язаних з їх релігією, та виховання»¹².

Серед норм Конвенції про права дитини також є норми, які торкаються та регулюють права дітей-біженців. В першу чергу це положення про забезпечення найкращих інтересів дитини, яким необхідно керуватись у всіх діях, які виконуються по відношенню до дітей. Ще одне положення Конвенції стосується несупроводжуваних та розлучених дітей-біженців, які мають право не розлучатися зі своїми батьками, якщо це не суперечить найкращим інтересам дитини. У разі визначення найкращих інтересів дитини необхідно, якщо підставою вимушеної міграції служить жорстоке поводження батьків із дитиною. Діти страждають під час війни також від розлучення зі своїми сім'ями. Коли дитина втрачає батьків, підвищується не тільки ймовірність того, що вона не зможе сама вижити, знайти безпечне місце, а тим більше табір для біженців, а й ймовірність того, що вона візьме до рук зброю, буде чинити різні інші злочини. Тому захист несупроводжуваних дітей включає їхню ідентифікацію, тимчасове опікуєтво будь-якої організації або установи, яка могла б подбати про них, надання їм усіх необхідних засобів, пошуку батьків, відновлення зв'язку з родичами та підтримання контакту з ними доти, доки не буде знайдено хоча б один із батьків¹³. Якщо дитина розлучається з одним або обома батьками, то держава-учасниця поважає право дитини підтримувати стосунки з обома батьками та надавати інформацію щодо місцезнаходження відсутнього члена/членів сім'ї. Несупроводжувани та розлучені діти-біженці, будучи позбавленими сімейного оточення, відповідно до Конвенції можуть претендувати на особливий захист та допомогу, надані державою.

ВИСНОВКИ

Захист дітей – це попередження жорстокого поводження, зневажливого ставлення, експлуатації та насильства щодо дітей та реагування на ці явища. Поняття захисту дітей у ситуаціях збройного конфлікту охоплює дуже широкий спектр питань, які можуть змінюватись в залежності від конкретного контексту. Діти все частіше стають одними

¹² Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm>

¹³ Children and war. Special brochure. ICRC, Geneva, 1994. P. 3–7.

з головних жертв збройних конфліктів по всьому світу. На жаль по оцінкам, які були зроблені ЮНІСЕФ, в умовах війни сьогодні жертвами стають більше 250 мільйонів дітей, такого не було з часів Другої світової війни. Діти перетворюються на біженців, втрачають право на початкову освіту, багато шкіл стали об'єктами бомбардування або припинили своє існування, більшість дітей були вимушені покинути своїх рідних та свої домівки.

Забезпечення прав дітей відноситься до глобальних та основних проблем сучасності, які постають перед міжнародною спільнотою та у вирішенні яких зацікавлене все міжнародне співтовариство. Міжнародний захист прав дітей під час збройних конфліктів є системою взаємоузгоджених дій держав, міжнародних міжурядових та неурядових організацій, які спрямовані на розробку та забезпечення прав дитини з метою формування повноцінної та гармонійно розвиненої особистості, сприяння їх закріпленню в національному законодавстві та надання міжнародної допомоги дітям. Міжнародно-правове регулювання передбачає особливий захист дітей як осіб, які не беруть участі у збройних конфліктах, та особливий захист як найбільш уразливих осіб. Понад те, під захист підпадають і діти, що приймають участь у збройних конфліктах. У період міжнародних збройних конфліктів діти входять до категорії осіб, які перебувають під захистом IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни. Завдяки цьому вони підпадають під дію всіх положень, що стосуються поводження з особами, та визначають основний принцип гуманного поводження з людьми, що включає повагу до життя, фізичну та психічну недоторканність, а також забороняє серед іншого примус, тілесні покарання, тортури, колективні покарання та репресалії. Як частина цивільного населення діти підпадають під дію всіх норм міжнародного гуманітарного права, що належать до ведення війни.

Захист прав дітей під час збройних конфліктів не може бути забезпечений лише шляхом посилення їх правової самостійності. Він полягає та складається з пошуку зовнішніх механізмів захисту недоторканості дитини від посягань сімейного чи громадського оточення, жертвою яких вона є, і таким чином захист дітей покладає пряму відповідальність на всіх учасників життя, включаючи відповідальність представників гуманітарних організацій у надзвичайних ситуаціях.

У період збройних конфліктів міжнародне гуманітарне право забезпечує дітям як загальний захист, що передбачений для цивільного населення, які не приймають участі у збройних конфліктах, так і спеціальний захист, враховуючи їх особливу незахищеність.

АНОТАЦІЯ

Аналіз останніх, а також історичних подій, що стосуються збройних конфліктів показує, що внаслідок війни основними жертвами стає цивільне населення, особливо діти, як найбільш вразлива категорія, яка не може захистити свої права та свободи. Діти у ситуаціях збройного конфлікту вкрай уразливі й не в непропорційно великій мірі страждають від наслідків воєн, які почалися не за їх вибором. Серйозні порушення щодо дітей, як і раніше, відбуваються в більшості конфліктних ситуацій. Якщо залишити ці порушення без уваги, вони можуть мати довгострокові негативні наслідки не тільки для дітей, а й для перспектив сталого світу, підживлюючи невдоволення та розчарування, які можуть призвести до збереження насильства та несправедливості на тривалий термін. Збройні конфлікти більшою мірою торкаються саме дітей. Будучи головними жертвами збройних конфліктів, багато дівчаток і хлопчиків стають об'єктами вбивств та інвалідами внаслідок нанесених їм каліцтв, їх вербують і використовують як дітей-солдат, вони піддаються сексуальному насильству, їх викрадають і їм відмовляють у доступі до гуманітарної допомоги. Крім того, вони все частіше стають жертвами нападів на школи та лікарні. Наразі гинуть та стають каліками діти, як ті, що приймали участь у конфліктах, так і ті, які не приймають безпосередньої участі у збройних конфліктах. Так, як діти будучи найбільш незахищеною верствою населення не можуть захистити себе самостійно від негативного впливу збройних конфліктів, тому захист їх прав та основних свобод та забезпечення їх безпеки визнається обов'язком держав, а також міжнародних організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дитячий Фонд Організації Об'єднаних Націй. *ЮНІСЕФ*. URL: <https://www.unaids.org/en/aboutunaids/unaidscosponsors/unicef>
2. Пакт про громадянські та політичні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
4. Загальна декларація прав людини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

7. Legal protection of Children in Armed Conflicts. *International Committee of The Red Cross*. URL: <https://www.icrc.org/en/document/legal-protection-children-armed-conflict-factsheet>

8. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text

9. Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm>

10. Remarks to Security Council Briefing on Children in Armed Conflict: Introducing Practical Guidance on the Integration of Child Protection Issues in Peace Processes 12/02/2020. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2020-02-12/remarks-security-council-briefing-children-armed-conflict>

11. European Council of the European Union. Council adopts conclusions on the rights of the child. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/09/council-adopts-conclusions-rights-child>

12. Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm>

13. Children and war. Special brochure. ICRC, Geneva, 1994. P. 3–7.

Information about the author:

Manuilova Kateryna Viktorivna,

Candidate of Legal Science,

Associate Professor

at the Department of International and European Law

National University “Odesa Law Academy”

23, Fontanskaya road, Odesa, 65009, Ukraine